

PRVE AKCIJE USTANIKA 1941. U OKOLINI SARAJEVA

Do prvih okršaja ustanika s oružanom silom fašističkih okupatora došlo je, u najvećem dijelu zemlje, već u istom mjesecu julu 1941. godine u kome je Centralni komitet KPJ donio u Beogradu istorijsku odluku o dizanju sveopšteg ustanka i pozvao narode Jugoslavije u odlučan boj, a komuniste da s oružjem u ruci stanu na čelo borbe.

Dosljedno sprovodeći svoju liniju odbrane nacionalne slobode i nezavisnosti, Komunistička partija Jugoslavije je još u toku samog aprilskog rata uzela odlučan kurs ka oružanom ustanku protiv okupatora. Brz, organizovan i masovan početak oružanih borbi bio je moguć, u prvom redu, zahvaljujući sistematskim pripremama koje su — na osnovu takvog kursa i njegove brižljive postupne konkretizacije — na vrijeme izvršila rukovodstva, organizacije i članovi KPJ uz pomoć i učešće širokog broja saradnika, simpatizera i njima naklonjenih, odnosno, za borbu raspoloženih narodnih masa.

Odmah poslije donesene odluke o ustanku, 4. jula 1941. godine, komunisti su iz niza gradova i organizacija krenuli na teren i s onim na terenu, u duhu dobijenih direktiva, stavili se bez kolebanja na čelo borbenih grupa, čija su jezgra u međuvremenu mahom već bila stvorena. Plotuni prvih pušaka nagovijestili su početak velikog obračuna, a prvi početni sudari razvili su se u mnogim oblastima Jugoslavije u borbe neočekivano širokih i žestokih razmjera. Vođstvo ustanka s vrhovnim komandantom Titom prešlo je, sredinom septembra, iz Beograda na partizansku teritoriju zapadne Srbije. Iz samog oslobođenog Užica, u jesen 1941. godine, ono rukovodi borbom naroda širom okupirane Jugoslavije. Samo nekoliko mjeseci nakon aprilske katastrofe i kapitulacije trule monarhističke države, a time i lake pobjede do koje je jeftino došao, našao se okupator, usred svoje takozvane evropske tvrđave i u jeku najveće kampanje hitlerovskih divizija na SSSR, u jednom nepredviđenom i beskompromisnom novom ratu.

U konkretizaciji odluke Centralnog komiteta KPJ, u prisustvu njegovog opunomoćenog delegata Svetozara Vukmanovića Tempa, na sjednici Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, 13. jula 1941. godine u Sarajevu, bilo je riješeno, pored ostalog, da se za operativno rukovođenje ustankom obrazuju oblasni vojni štabovi za Bosan-

sku Krajinu, Hercegovinu, tuzlansku i sarajevsku oblast i određeni su njihovi rukovodioci.

Četrnaest dana nakon ove odluke — 27. jula 1941. godine — komunisti Bosanske Krajine s odredima ustanika oslobađanju Drvar, Bosansko Grahovo, Oštrelj sa širom okolinom, a narednih dana, uz masovno učešće naroda, oslobađaju odnosno opkoljavaju Glamoč i Bosanski Petrovac, uništavaju industrijska i rudnička postrojenja u Dobrljini i Lješljanima, napadaju i oslobađaju čitav niz uporišta, varošica, opština i naselja oko Prijedora, Bosanskog Novog i Bosanske Dubice, Sanskog Mosta, Ključa i Jajca, prekidaju pruge i komunikacije. Plamen ustanka zahvata Kozaru i Podgrmeč. Janj i Pljevu i, bezmalo, sve krajeve od Vrbasa do Une s dijelom Like, tj. prostrano područje cijele Bosanske Krajine.

U Hercegovini, gdje su se, u njenom istočnom dijelu, u svom opstanku ugrožene srpske mase još u junu bile digle na oružje, uz djelimično učešće komunista, i već imale brojne i krvave bojeve, radilo se o nužnosti čvrstog organizovanja ustanka i o njegovom usmjeravanju sa zdrave i šire osnove isključivo na prave neprijatelje.

Tuzlanska oblast bilježi početak borbi prvih dana avgusta jurišem na žandarmerijsku kasarnu u Šekovićima, oslobađanjem Vlasenice i Stupara, Papraće, Nove Kasabe i Milića, borbama oko Srebrenice, Olova i Kladnja, zatim u prvoj polovini mjeseca nizom akcija na Majevici i u Semberiji, a u drugoj polovini masovnim naletom na Doboj i Maglaj, Gračanicu, Karanovac i Petrovo Selo, diverzijama na prugu Sarajevo — Brod i Doboj — Tuzla, na magacine oružja i velika slagališta municije u Usori.

I u sarajevskoj su oblasti borbe započele krajem jula i prvih dana avgusta, pa su i ovdje postignuti uspjesi nagovještavali dalji razmah ustanka i njegove nove pobjede.

Svojom jednovremenom pojavom u mnogim krajevima Jugoslavije i širom Bosne i Hercegovine, prve borbe i pobjede nedvosmisleno su govorile o njihovoj dirigovanosti iz jedinstvenog centra. A brojnost i ispoljena odlučnost učesnika u njima, kao i veličina zabilježenih rezultata, u kratkom su roku ubjedljivo potvrdile svu ispravnost pravovremeno donesene odluke KPJ o pokretanju masovnog oružanog narodnog ustanka.

U sarajevskoj oblasti koja nas ovdje posebno interesuje, našli su se organizatori ustanka u toku prvih sedam dana po dobijenom naređenju na svojim mjestima. Upućeni na sve četiri strane — Romaniju, Trebević, u rejon Semizovca i Vareša i na sektor Igmana, oni su imali velikog uspjeha tamo gdje je KPJ od ranije organizovala čvrsta uporišta i na terenu stekla oslonac. A naišli su na veće ili manje poteškoće gotovo svugdje gdje je, pored objektivnih uslova, utjecaj Partije prije rata i poslije kapitulacije bio neznatan ili, pak, potpuno neprimjetan. Neki su se pokušaji u prvi mah završili bez rezultata, raspadom grupa.

štaviše i za njih teškim posljedicama. Tako je manja skupina komunista i ustanika poslije vatrenog okršaja sa žandarmima na južnim ograncima Trebevića, izuzev nekolicine, odustala od daljih akcija pa su dvojica iz te grupe po povratku u grad bila uhapšena i likvidirana. Druga je grupa iznenada napadnuta, razbijena i dijelom pohvatana na planini Zvijezdi, a jedan je istaknuti komunista iz Sarajeva, poslat da uspostavi vezu s partijskom organizacijom u Varešu, u njegovom zatvoru tragično završio, dok je drugi bio ranjen i u Brezi uz junački otpor, ubijen.

Bilo je i drugih nepredviđenih poteškoća i mjestimičnih slabosti, na primjer, usljed nesnalažljivosti pojedinaca ili njihove nesposobnosti da se prilagode novim, svugdje različitim i nigdje lakim uslovima, ali one, ukupno uzevši, nisu omele pravovremeno i uspješno organizovanje ustanka u ovoj oblasti.

U naredna nepuna dva mjeseca, tj. do odluka donesenih na poznatom savjetovanju u Stolicama 26. septembra 1941. godine, brojne čete ustanika nalazile su se u živoj borbenoj aktivnosti, a neprijatelj, neprekidno napadan, nije više bio siguran na teritoriji cijele sarajevske oblasti.

Na Romaniji su definitivne pripreme za dizanje ustanka počele sredinom mjeseca jula kad su na teren stigli Slobodan Princip Seljo, komandant, i Hasan Brkić Aco, politički komesar sarajevske oblasti, s komandantom budućeg Romanijskog partizanskog odreda Slavišom Vajneron, kome je usput odabrano ime Čiča. S njima se nalazio i muzičar dr Oskar Danon, prozvan Jovo Cigo, a na Romaniji im se pridružio Pavle Goranin, pravnik iz Sarajeva, koji je uzeo u narodu popularno ime — Ilija. Tu će se uskoro naći i Rade Hamović, bivši aktivni oficir, zatim komandant, i profesor Boriša Kovačević, član Pokrajinskog komiteta i budući politički komesar Kalinovičkog partizanskog odreda, kao i neki drugi komunisti iz Sarajeva.

Boraveći pod vedrim nebom i u šumama Romanije, uz pomoć tridesetak komunista s Romanije i Glasinca, naročito Gruje Novakovića, Mirka Borovčanina (koga su ubrzo ustaše uhvatile i strijeljale), Svetozara i Pere Kosorića, Danila Đokića i drugih, oni stvaraju do kraja mjeseca nekoliko oružanih grupa, odnosno malih odreda, određuju im komandire i borbene sektore i upućuju se s njima u prve ustaničke akcije. Akcije počinju u noći 31. jula 1941. godine napadom na žandarmerijsku stanicu u Žljebovima, na opštinsku zgradu u Sokolovićima i rušenjem telefonskih stubova na cesti Sokolac — Mokro. O ovim je pripremama i akcijama u originalu i s potpisom samog Čiče sačuvan pregledan izvještaj od 6. avgusta 1941. iz koga se takođe vidi prvi raspored borbenih grupa, trenutni konkretni, kao i njihovi naredni, perspektivni zadaci.

Takođe je sačuvano i nekoliko značajnih izvještaja komandanta i političkog komesara sarajevske oblasti. Na osnovu njih, kao i drugih

izvora i naknadno objavljenih radova živih učesnika i svjedoka u događajima, koji ih potvrđuju ili dopunjuju, može da se stvori određena predstava o borbama ustanika, o raspoloženju naroda i o stanju na terenu, posebno na sektoru Romanije i Glasinca, u prvim danima ustanka, kao i o namjerama štaba da u svojoj, sarajevskoj oblasti stvori tri čete, prvu — Semizovačku, drugu — Trebevičku i — treću — Romanijsku čet¹.

S organizovanjem i učvršćenjem prvih partizanskih oružanih grupa, koje će biti osnova za razvijanje masovnog ustanka, i uz učešće i nekih skupina bez jasnog cilja i najčešće nastalih kao rezultat spontanog otpora zlodjelima okupatora i ustaša — na Romaniji se istovremeno množi broj ustaničkih napada i diverzantskih akcija.

Do 18. odnosno 19. avgusta 1941. kada se bilježe događaji krupnijeg značaja, ustanici na Romaniji daju neprijatelju povoda da i sam u svojim izvještajima i dokumentima registruje da su, na primjer:

»Noću 5/6 kolovoza na području postaje Sokolac, krila Sarajevo srušili 6 brzoglasnih stubova sa žicom«; »sedmog kolovoza t. g. napali u blizini Zljebova autobus koji saobraća na liniji Sarajevo — Vlasenica«; »u noći između 7. i 8. kolovoza... porušili drveni most preko rijeke Miljacke u km. 330 + 278 na mjestu zvanom Han Ljubogčeta«; »u noći 8. kolovoza t. g. izvršili napad na oružničku postaju Mokro... oružanike razoružali te odnijeli njihovo oružje, samu zgradu demolirali...«; »osmog kolovoza t. g. napali na oružničku ophodnju oružaničke postaje Sokolac koja je imala zadatak da osigura brzojavnu liniju do Podromanije«; »desetog kolovoza 1941. u 1 sat napali vlak na željezničkoj postaji Sjetlina«, što se ponovilo i 12. avgusta. »Dvanaestog kolovoza 1941. napali... kod Pešurić Hana, kotara Rogatica šest ustaša i jednog ranili, dočim su 2 ustaša nestala, vjerovatno da su ubijeni«. »trinaestog kolovoza 1941. u pet sati napali i razoružali oružnike na stalnoj ophodnji Sjemeč, krila Sarajevo i prekinuli brzoglasnu liniju Rogatica — Višegrad«. »Sinoć (14/8) zapalili most na putu Han Derventa — Mokro i srušili telefonske stubove na ovoj cesti«; »petnaestog kolovoza napali opštinsku zgradu u selu Lijesci, kotara Sarajevo«; »šesnaestog kolovoza 1941. oko jedan sat na području postaje Stjenica, krila Sarajevo, presjekli oko 40 brzoglasnih stubova...«; »sedamnaestog kolovoza prekinuli brzoglasnu vezu između Knežine i Sokoca i razoružali ophodnju od dva oružnika i 11 milicionera s vojničkim puškama...«.

Ministarstvo prometa i javnih radova NDH izvijestilo je nešto kasnije (25. VIII 1941) Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u Zagrebu da je u pogledu:

»oštećenja na bb linijama na području sarajevskog ravnateljstva, stanje slijedeće:

prekid linija na trasi Podromanija — Drinjača dalje traje;
prekid linija na trasi Kladanj — Vlasenice, nepromijenjen;
prekid linija Mokro — Han Obodžaš, nepromijenjen;
prekid linija 3.083, 3.910 Pale — Podgrab dalje traje;
prekid na linijama Drinjača — Srebrenica traju«.²

1. Vidi Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda Vojno-istorijskog instituta. Tom IV, knj. 1, Beograd 1951. (u daljem — Zbornik) dokument br. 2, str. 7.
2. Podaci o navedenim akcijama uzeti su iz ustaško-domobranske dokumentacije u Zborniku, Tom IV, knj. 1, dokumenti br. 243, 252, 259, 261, 262, 268 i 281.

Komandant sarajevske oblasti Slobodan Princip Seljo, kritički ocjenjujući dotadašnji rad, pisao je 22. avgusta 1941. rukovodstvu u Sarajevu još i o borbama ustanika sa satnijom domobrana i grupom Nijemaca kad su ovi, poslije akcije partizana u Mokrom, cio dan pokušavali da prodru preko Crvenih stijena, što im je, uz upotrebu artiljerije i aviona, uspjelo tek predveče; zatim o rušenju pruge između Stambolčića i Prače na četiri mjesta i kao o nekim drugim manjim, uspjelim akcijama.³

Ove su akcije imale širok odjek u masama i one su zatalasale Romaniju. Uprkos okrutnih zlodjela ustaša, u duhu njihove istrebljivačke politike nad tako reći golorukim stanovništvom, narod, dotle »strahovito utučen i plašljiv, dobio je, kako je zabilježio Čiča, samopouzdanja i hrabrosti«. On se u najmasovnijem, srpskom dijelu, brzo opredjeljuje na bezrezervno učešće u ustanku. I u manjem muslimanskom dijelu ne ispoljava se, tu i tamo, samo blagonaklon stav, već prvih dana, i zatim postupno, dolazi do njegovog takođe aktivnog sudjelovanja u ustanku. Romanijci su se na poziv ili samoinicijativno sa dotle skrivenim oružjem priključivali ustanicima i prvim borbenim jedinicama. Zahvaljujući svemu tome bilo je moguće, i pored nekih slabosti uočenih od strane Štaba sarajevske oblasti 18. avgusta 1941. godine formirati Romanijski bataljon od tri odnosno pet četa, što je bez sumnje predstavljalo jedan od prelomnih događaja u daljem napredovanju ustanka na Romaniji.

Drugi takav prelomni događaj odigrao se sutradan, 19. avgusta, na romanijskoj cesti, u prvom većem okršaju ustanika s Nijemcima. Borbu s grupom dobro naoružanih Nijemaca prihvatila je kod takozvane Tovarlažine škole na Romaniji desetine partizana upućena pod komandom Pere Kosorića na sektor Jahorine i Trebevića. Poslije višerasnog obostranog upornog rvanja borba se završila porazom Nijemaca. Romanijci su predvođeni Seljom, Čičom i Ilijom na vrijeme bili pritekli u pomoć svojoj desetini, zarobili i jednog živog ranjenog Nijemca i zaplijenili prvi njemački automat, puškomitraljez. Slobodan Princip Seljo je o ovoj borbi, u već pomenutom pismu od 22. avgusta, pored ostalog, zabilježio:

»Borba je počela u 6 sati, završila se u 9 i po (uveče, prim. autora). U borbi je palo 22 Nijemca. » smatramo da nije ni jedan čitav ostao. Nijemci se nisu htjeli da predaju iako smo ih pozivali. Jednog ranjenog Nijemca smo doveli na naše zberno mjesto i previli. Mislili smo da ga liječimo, ali pošto je rana teška, uputili smo ga preko seljanke za bolnicu. Mi smo mu rekli ko smo i šta smo.

Mi smo imali četiri mrtva druga i pet ranjenih partizana (lakše ranjenih). Drugove smo zakopali i to su prve žrtve u Romanijskoj i Mokrajinskoj četi.

Plijen je: 1 laki mitraljez sa 4 rezervnih cijevi, 3—4.000 metaka, 6 pušaka, 2—3 revolvera (ali je to neko sakrio), otprilike ostale sprema za 12 osoba, to su: šinjeli, rančevi, torbice i drugo. Jedan autobus i jedan auto zapalili, jedan sa gospodom oficirima njemačke vojske uspio je još u početku, kad

3. Vidi dokument br. 38 u Zborniku, Tom IV, knj. 1, str. 69.

ROMANIJA — Crvene stijene

nije bilo pojačanja, pobjeći... Uspjeh je veliki. Sa manjim snagama, slabo naoružani partizani pobjeđuju...»⁴

Nakon ove pobjede borbe na Romaniji poprimaju sve šire razmjere. One se gotovo svakodnevno odigravaju oko Crvenih i Orlovih stijena, na čijem su vrhu partizani istakli crvenu zastavu, zatim na glavnoj komunikaciji prema Zvorniku, u napadima ustanika na uporišta i varošice, u intenzivnom uništavanju saobraćaja, naročito na željezničkoj pruzi Sarajevo — Višegrad. Sa svojim komandantom Čičom na čelu, Romanijci su 25. avgusta 1941. napali a 26. zauzeli Sokolac, pri tom zarobili 32 žandarma i zadobili znatan plijen. Otada slobodan, Sokolac postaje jedan od centara sve prostranije slobodne teritorije i u njemu će se 13. septembra na opštoj političkoj konferenciji izabrati prvi opštinski odbor kao privremeni organ nove narodne vlasti. Početkom septembra izvršen je s uspjehom napad na Glog iznad Sarajeva gdje su zaplijenjene 32 puške, 2 puškomitraljeza i 3.000 pušanih metaka. Na Sjemeću, između Rogatice i Višegrada, 9. septembra potučena satnija od dvije stotine domobrana i ustaša izgubila je 66 vojnika, 8 teških i lakih mitraljeza, 58 pušaka i 4 ispravna kamiona, koji jedno vrijeme ostaju zamaskirani, da bi kasnije efikasno služili u saobraćaju, a posebno za transport pomoći iz slobodnog Užica. Devetnaestog septembra napadnuta je i oslobođena Sjetlina, a 48 protivustaški raspoloženih domobrana posade, koji su se predali na osnovu prethodno postignutog sporazuma, pušteno je kućama. Poslije oštarih okršaja na Crvenim stijenama i prodora prema Prači i Rogatici dviju neprijateljskih satnija,

4. Citat uzet iz istog dokumenta, str. 75.

čiji su dijelovi usput palili i ubijali nezaštićeno stanovništvo, usljed čega je bila na Romaniji nastala mučna situacija, jedna je satnija kod sela Novoselaca vješto opkoljena i pod neposrednom komandom Slaviša Vajnera Čiče i komandira Milanka Vitomira — cijela zarobljena. Druga satnija je uz znatne gubitke protjerana. U ovim je borbama aktivno učestvovao sav narod ovog kraja Glasinca oboružan običnim toljagama, vilama i sjekirama. Romanijci zatim opkoljavaju Rogaticu (5. IX 1941. na kratko vrijeme već jednom oslobođenu) i čvrsto stežu obruč oko Prače. Pračanska četa sa svojim okretnim i iskusnim diverzantom Milanom Simovićem razara i na svom sektoru trajno onesposobljava željezničku prugu Sarajevo — Višegrad. Tako je, na primjer, noću između 3. i 4. septembra kod Sjetline napala teretni voz broj 353 i na jednostavan ali vješt način uspjela da ga prevrne i od plijena evakuira 57 pušaka, 9 sanduka municije i nekoliko vreća soli, kako je utvrdio zapovjednik oružničke postaje i o tome 6. septembra 1941. obavijestio kotarsko poglavarstvo u Sarajevu.⁵ Zato joj glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu u svom Biltenu od 20. septembra 1941. izražava pohvalu. I mnogi mostovi na prugama i putevima bivaju uništavani, ceste razrivene i zakrčene.

I pored žrtava koje su imali, naročito gubitkom junaka Danila Đokića na samim Crvenim stijenama i znatnog broja drugih istaknutih boraca, a i svih teškoća koje su morali savladivati, među ostalim zbog pojave i držanja četničkih vođa i skupina, Romanijci su prva dva mjeseca ustanka završili značajnim bilansom postignutih uspjeha.

»Iz dana u dan su akcije« — pisali su u jednom svom zajedničkom izvještaju Slobodan Princip Seljo i Boriša Kovačević Šćepan — »od Zvornika preko Vlasenice, Han Pijeska, Sokoca, sve do Stijena na Romaniji, sve je oslobođeno... Dejstvujemo u muslimanskim selima; neka nam muslimanska sela daju i hranu... Priliv ljudstva u partizanske redove iz časa u čas raste. Ima primjera da se i žene same javljaju.«⁶

»Naš bataljon je danas došao u situaciju da je brojčano i po naoružanju prejak za manje operacije«, izvještavao je 27. septembra 1941. komandant Romanijskog bataljona Slaviša Vajner Čeča partizanski štab u Šekovićima. Zbog toga je, saopštava on, »napravljen prijedlog... da se obrazuje partizanski puk s dva do tri bataljona«, jer, kako se iz njegovog izvještaja vidi, na Romaniji je, krajem septembra 1941. bilo već deset četa i tri samostalna vođa s 1.230 boraca pod oružjem.⁷

Na sektoru Trebevića i Jahorine, u kome je po zamisli štaba sarajevske oblasti u početku trebalo da se organizuje Druga, Trebevička, ustanička četa, stvari su išle znatno drukčije. Dijelom zbog kolebljivog

5. Vidi dokument br. 309 — Zbornik, Tom IV, knj. 1, str. 688.

6. Citat uzet iz Izvještaja Štaba sarajevske oblasti od 5. septembra 1941. s popisom Šćepan i Seljo. Zbornik, Tom IV, knj. 1, dokument br. 89, str. 200.

7. Vidi Zbornik, Tom IV, knj. 1, dokument br. 220, str. 476.

raspoloženja tamošnjeg seoskog stanovništva oduvijek podložnog uticaju gradskih trgovaca i politikanstva čaršije, zbog parola da se sačeka žetva i njoj sličnih, koje bi trenutno preovladale, a najviše usljed nedovoljnog prethodnog rada Partije, teških uslova za život i djelovanja malog broja komunista iz grada upućenih na ovaj teren. — bile su do pred sam kraj avgusta izvedene i zabilježene samo nekolike manje akcije neznatnog značaja. Prve dvije registrovalo je i samo krilno zapovjedništvo u svom izvještaju od 15. VIII 1941. zapovjedniku Četvrte hrvatske oružničke pukovnije u Sarajevu:

»Četvrtog kolovoza 1941. oko 1.30 sati izvršen je napad po nepoznatim licima na logor cmladinske radne službe kod časničkog doma na Jahorini i ispaljeno pet naboja na logor...«. ⁸

Istog se dana odigrao i već spomenuti sukob između grupe ustanika i odjeljenja žandarma iz Trnova, i to u mjestu Ružica kod sela Ulobića, gdje je jedan žandarm poginuo a trojica navodno bila ranjena, ali se poslije sudara i sama grupa ustanika s nedoraslim vođstvom formalno raspala. Ovaj je događaj naknadno (8. IX 1941) opisao i komandir Trebevičkog odreda (kasnije bataljona) dajući ujedno podatke o tome da su u međuvremenu izvršene nekolike zasjede, jednom prilikom ranjena dvojica ustaša i zaplijenjena veća količina hrane, porušene telefonske linije i jedan most na putu Jahorina — Bistrica — Pale. Takođe je zapovjedništvo Četvrte oružničke pukovnije zabilježilo manji napad izvršen »noću od 13. na 14. kolovoz... na oružničku postaju Jahorina«. ⁹

Ovako nepovoljan opšti bilans aktivnosti na ovom sektoru natjerao je Štab sarajevske oblasti da ovamo uputi Peru Kosorića s desetinom romanijskih partizana »da raščiste stvar na Trebeviću i pomognu drugovima koji će tamo formirati bataljon i izvesti akcije koje smo im stavili u prvi zadatak«. Trebevički bataljon je po naređenju ovog štaba trebalo da u roku od deset dana napadne oficirski dom na Jahorini, uništi most kod Vojkovića na rijeci Željeznici, kao i most kod Kijeva, obadva na putu Sarajevo — Kalinovik, da prikupi raspoloživo ljudstvo i obrazuje Paljansku, Kijevsku i Regojšku partizansku četu. ¹⁰

Svi su ovi zadaci u kratkom roku s uspjehom izvršeni.

Po dolasku s Romanije na sektor Jahorine i Trebevića, pošto je kod rezervoara Bistrice organizovala zasjedu domobranima i nekoliko ih usput zarobila, desetina partizana pod vođstvom Pere Kosorića se u blizini sela Tvrdinića našla s komandrom Miladinom Radojevićem i političkim komesarom Feliksom Srečkom Goraninom i njihovom novom trebevičkom grupom od dvadesetak boraca, među kojima su se, sada nalizili Tomo Međo, braća Bojovići, Obren Andrić, Dušan Dašić,

8. Zbornik, Tom IV, knj. 1, dokument br. 259, str. 575.

9. Vidi dokumente br. 107 i 261 u istom Zborniku, str. 239 i 582.

10. Vidi dokument br. 28, str. 76 u istom Zborniku.

Komandir o kome se govori u dokumentima br. 28 i 107 ovog Zbornika je Miladin Radojević. U samom Zborniku na str. 76 u prvom od ova dva dokumenta data je pogrešna identifikacija od strane redakcije Zbornika, tj. Miladin Popović umjesto Radojević.

Vlado Bjelica, Savo Čosović i drugi ustanici, komunisti iz ovih krajeva. Na Mokrinama ovi najprije okupljaju izvjestan broj novih pouzdanih ljudi s oružjem i s Romanijcima zajedno učestvuju u pripremama za napad na Jahorinu, prema već dobijenom naređenju. Na osnovu obostrano saglasnih podataka koje daju izvještaji i dokumenti jedne i druge strane, taj je napad s punim uspjehom bio izvršen u rano jutro 29. avgusta. Postigavši planirano iznenađenje, oni su, u kratkoj ali oštroj borbi, uz sopstveni gubitak od dva mrtva i dva ranjena druga, primorali žandarme i domobrane na bjekstvo, odnosno predaju, i tom im prilikom šestoricu ubili, nekoliko ranili, a dvadeset i pet zarobili, oduzeli oružje, opremu i drugi dosta bogat ratni plijen, pa pošto su im održali predavanje o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, pustili ih kućama. Pretvoren u neprijateljsko uporište dom na Jahorini s okolnim zgradama bio je spaljen, ali se u njegovoj blizini, nakon dva dana, odigrao još jedan manji okršaj.¹¹

Po likvidaciji uporišta na Jahorini bila je obrazovana Trebevićka (Paljanska) četa od oko šezdeset boraca. S Aleksom Bojevićem Brkom, svojim komandirrom čija je odvažnost naročito došla do izražaja u proteklim borbama, i političkim komesarom Tomom Međom ova četa narednih dana (7. septembra) napada željezničku stanicu Dovlići, istočno od Sarajeva, uspijeva da je spali i posadu razoruža, a na padinama Trebevića, kod Čeline, u povratku da rastjera jednu grupu žandarma i ustaša. Četa nastavlja aktivna dještva, prema dobijenim uputstvima, na prostoru od Kasindola preko Trebevića do Vrela Bistrice, gdje su postojale neprijateljske posade koje je ona stalno uznemiravala.

Pero Kosorić je sa štabom Trebevičkog bataljona (komandant Miladin Radojević, politički komesar Feliks Srećko Goranin) i s dvije desetine boraca u međuvremenu stigao do puta Sarajevo — Kalinovik i kod sela Ilovice porušio most na rijeci Željeznici. Noću 6. septembra 1941. u uspješnom napadu na žandarmerijsku stanicu u selu Ledićima zarobljena je posada s naoružanjem inače neophodnim za opremanje novih boraca, a noću 9. septembra izvršen je još jedan od zadataka dobijenih od Štaba oblasti, tj. porušen je most na Željeznici kod Kijeva. Zatim je slijedilo razbijanje takozvane kaznene ekspedicije iznad Krupca i Kijeva, kada je bilo razoružano 46 domobrana i žandarma s tri puškomitraljeza. Uspjela je i akcija na gradilište hidrocentrale u Bogatićima gdje su ustanici takođe došli do bogatog plijena od kojeg su veći dio razdijelili narodu. Priliv znatnog broja novog ljudstva, raspoloživo oružje, alat i eksploziv, omogućili su da se tih dana u selu Presjenici, kod škole, izvrši formiranje Kijevske čete Trebevičkog bataljona. Pod vođstvom Danila Velje iz Trnova, komandira, i omladinca Živka Jošila iz Sarajevskog polja, političkog komesara, ova četa rušenjem mosta kod sela Krupca, razrivanjem ceste u dužini od 15 metara na dva mjesta, zasjedama i drugim akcijama onemogućuje njenu upotrebu na duže vrijeme.

11. Za navedene podatke vidi i uporedi dokumente br. 63, 89, 107, 294, 308 i dr. u istom Zborniku.

Jedna od mnogobrojnih partizanskih diverzija na pruzi Sarajevo—Višegrad (između stanica (Korana i Stambolčića) septembra 1941. g.

Prešavši s jednom desetinom u šume Meždre i Rogoja između Kalinovika i Trnova, štab Trebevičkog bataljona s Perom Kosorićem je intenzivno radio na okupljanju tamošnjih ljudi. Preduzete su i akcije na pilani u Dobrom Polju iznad Kalinovika gdje je zaplijenjena veća količina životnih namirnica i pionirskog materijala, zatim 19. septembra na rušenju najvećeg mosta na dijelu drumu Trnovo — Kalinovik i istog drumu s potpornim zidovima između sela Dobrog Polja i Krbaljine u čemu je učestvovao i vod pionira. Dvadesetprvog septembra 1941. formirana je Rogojska, a uskoro poslije ove i Zagorska četa, te je u prvoj postavljen za komandira Ranko Divljan sa Crne Rijeke, a Stanko Šimunović iz Sarajeva za političkog komesara. U komandi Zagorske čete bili su Mile Elez, jedan od prvih ljudi koji su prišli ustanicima iz sela Borijsa, i Aco Pezelj iz Sarajeva.

U izvještaju od 20. septembra Štabu sarajevske oblasti komandant Trebevičkog bataljona saopštava da sve njegove čete broje po više od stotinu boraca, ali i to da se »mase oko Kalinovika nalaze u imobilnom stanju, politički prilično zaostale i nepokretne«. ¹²

Brojno naoružano ljudstvo oko Kalinovika, poznatog garnizona stare kraljevske vojske, odnosilo se prema okupatoru uglavnom pasivno, a bilo je znatnim dijelom i šovinistički nastrojeno zahvaljujući djelovanju četničkih elemenata iz redova seoskih gazda, trgovaca, biv-

12. Vidi dokument br. 189 u istom Zborniku. U ovom se dokumentu, pored citirane konstatacije komandanta Trebevičkog bataljona, nalaze i podaci o izvršenim akcijama.

ših oficira i žandarma, čiji je uticaj u ovim krajevima od ranije bio neobično jak. Kalinovik se, međutim, krajem septembra našao opkoljen, svaki saobraćaj i njim bio je sa svih strana obustavljen, tako da se italijanski garnizon s nešto ustaša morao snabdijevati isključivo zračnim putem, pa su jednom prilikom ustanici oborili i jedan avion. U ovakvoj situaciji, a u težnji da šire pokrene i aktivira naoružane mase, trebevički štab je na nagovor domaćih ljudi pristao da se prvog dana oktobra napadne sam Kalinovik. Taj preuranjeni napad na garnizon s velikom posadom, jakim naoružanjem, utvrdama i kasarnama u kamenu, završio se porazno po nedovoljno organizovane i za takve poduhvate još nespремne ustanike. Nakon duže borbe i opkoljeni sa svih strana, ustanici su se morali pod veoma teškim okolnostima povlačiti i podnijeti gubitak od preko dvadeset mrtvih i ranjenih. Poginuo je i sam komandant Trebevičkog bataljona Miladin Radojević iz Sarajeva, kao i Ranko Divljan, stari borac, komunista, prvi partizanski komandir čete iz kalinovičkog Zagorja. I neka cela u okolini Kalinovika neprijatelj je tom prilikom spalio. A najviše zasluga za ovoliki neuspjeh stekao je bivši žandarmski narednik, četnički komandir grupe od Oblja i Uloga, Krsto Rudan, otkazivši učešće u napadu na Kalinovik u posljednjem času.

I pored trenutne krize koja je nakon toga nastupila, sve čete Trebevičkog bataljona i dalje su živo djelovale i situacija se u ovim krajevima, u poređenju s onom iz mjeseca avgusta, temeljito izmijenila.

Uspjesi postignuti u ranijim akcijama, snažan odjek već rasplamsalog ustanka na Romaniji i pomoć ukazana od strane Štaba sarajevske oblasti prelomno su uticali na dalji razvoj prilika na ovom sektoru: tako da je Štab oblasti već početkom septembra mogao konsatovati da se »stanje u Trebevičkom bataljonu popravlja«, a početkom oktobra narediti formiranje Kalinovičkog NO partizanskog odreda.

Na sektoru sjeverno i zapadno od Sarajeva, na kome će se formirati NO partizanski odred »Zvijezda« i gdje je u početku trebalo da se stvori prva, Semizovačka četa sarajevske oblasti, prilike su bile veoma komplikovane i za pokretanje i uspješan razvoj ustanka, kako se iz same dokumentacije vidi, objektivno najnepovoljnije.

Na ovom terenu KPJ nije bila bez uticaja ni prije rata, ni neposredno pred sam ustanak. U selima ispod Igmana, u Sarajevskom polju i Vogošći, oko Ilijaša, Visokog i Vareša i u drugim mjestima, postojao je znatan broj članova i simpatizera KPJ i stvorena su uporišta na koja su mogli da se oslone organizatori ustanka.

Ali, upravo tu gdje su se nalazili glavni prilazi Sarajevu, gdje su ležale i prolazile žile kucaviće njegovih komunikacija i veze s privredno najznačajnijim centrima za vlast NDH i okupatora, tu se i oštrica noža okupatorskoustaškog terora najjače okomila.

Stanovništvo Sarajevskog polja i visočkog sreza bilo je, već u toku mjeseca maja 1941, u više mahova izloženo munjevitim udarima masovnih hapšenja i progona uperenih u prvom redu protiv Srba i

komunista, a zatim i ostalih rodoljuba, njihovih simpatizera. Istrebljivački bijes se i dalje nastavio da bi sa početkom ustaničkih akcija poprimio karakter nečuvenih pokolja i zvjerskih represalija. Kod jednog dijela ljudi to je dovelo do jačanja njihove antifašističke svijesti i borbene riješenosti. Znatno šire, međutim, negativno djelovanje — u smislu gubitka ravnoteže, prisebnosti i borbenog morala — ispoljilo se naročito kod većeg dijela mjesnog, kolebanju sklonog seljačkog elementa, a ne manje i u samim redovima heterogenih, vojnički još neučvršćenih ustaničkih grupa.

»Seljak je nevjerovatno uplašen i u stanju očekivanja«, konstatuje politički komesar sarajevske oblasti Hasan Brkić, prilikom obilaska ovih krajeva u drugoj polovini avgusta 1941. »Teror je veliki i stalan i otud teško privlačenje masa u borbu«, iako one nisu bile protiv same borbe. I »muslimansko stanovništvo nije obaviješteno o ciljevima naše borbe«, a »uticaj četnika među srpskim stanovništvom je velik, oni su nosioci panike i denuncija. Mnogi prelaze u katoličku vjeru i direktno se stavljaju u službu ustaške špijunaže«, a neki »odbijaju da stupe u odred navodeći da je borba još prerana«. Pokazalo se da je sam teren težak i zbog postojanja rijeke Bosne. Pored dviju glavnih pruga i puteva, rijeka Bosna s malim brojem prelaza, ispriječila se kao ozbiljna smetnja u akcijama i manevrima prvih, slabo opremljenih ustaničkih odreda. Vlasti NDH zastrašene zbiljom odasvud prijetećeg sveopšteg ustanka, povremeno mijenjaju taktiku i počinju popuštati, a u selima se »proturaju i nekakvi proglašeni četničkog vojvode Koste Pećanca u kojima on poziva Srbe da stupe u borbu protiv partizana, nazivajući ove razbojnicima i pljačkašima«.

Svi ovi, kao i drugi njima slični momenti, među kojima se pominje i dotadašnji rad odreda, dali su povod političkom komesaru sarajevske oblasti da u svoja dva izvještaja poslata Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu — jedan 25. avgusta, drugi oko 10. septembra — i u trećem od 19. septembra 1941. upućenom Štabu partizanskih odreda sarajevske oblasti (s potpisom štaba bataljona¹³), pored navedenog zabilježi »da su prilike u ovom dijelu oblasti znatno teže nego na drugim mjestima«. Po njegovom mišljenju »trebaće mnogo truda da se postigne sve ono što nam se stavilo u zadatak«, a što će se ipak, zahvaljujući pozitivnom uticaju događaja na Romaniji i kad se dovrši organizovanje odreda i ožive akcije, moći s uspjehom ostvariti.¹³

Do formiranja štaba Semizovačkog bataljona, što je učinjeno 18. septembra 1941. godine, tj. mjesec dana poslije obrazovanja bataljona na Romaniji, organizatori ustanka i prvi ustanici na ovom sektoru sarajevske oblasti suočili su se s nizom krupnih poteškoća koje su morali prethodno savladati. Prvu oružanu akciju preduzela je ovdje grupa od

13. Izvještaji koji se ovdje pominju objavljeni su u Zborniku, Tom IV, knj. 1, dokumenat br. 45, str. 96, 121, str. 268 i 174, str. 389.

devet ljudi s Ratom Dugonjićem, Nisimom Albaharijem i Josom Rađićem, komunistima iz Sarajeva, Jankom Balordom, Manojlom Popićem, Reljom Boškovićem i još trojicom ustanika iz ovih krajeva. U namjeri da likvidira žandarmerijsku stanicu u Podlužovima i uništi u njoj stvorene zalihe pogonskog goriva, ova je grupa iz sela Crnotine, gdje se okupila i uz pomoć domaćih ljudi naoružala, prešla preko rijeke Bosne i na putu. 28. jula noću, kod Ilijaša, neočekivano se sukobila s jednom ustaškom patrolom i s manjom posadom Nijemaca. Pošto je na vatru odgovorila vatrom, ona se bez punog uspjeha, ali i bez sopstvenih gubitaka opet povukla ka Crnotini. Ustaše su prema naknadno zabilježenim podacima preživjelih učesnika imali jednog mrtvog i jednog ranjenog. Sam okršaj je snažno odjeknuo kod mjesnog stanovništva, međutim, ustaše su narednih dana pohvatale trideset ljudi iz okoline Ilijaša i nakon zvjerskih mučenja sve likvidirali, što su i objavili posebnim plakatima.

Drugi manji (u uvodu spomenut) oružani sukob odigrao se u blizini Vareša, pa je o njemu i Krilno zapovjedništvo u Sarajevu 15. VIII 1941. izvjestilo zapovjednika Četvrte hrvatske oružničke pukovnije slijedećim riječima:

»Šestog kolovoza 1941. jedna ustaška ophodnja u šumi kod sela Dabravina, kotara Visoko, sukobila se je s deset komunista, među kojima je bila i jedna ženska, te su na iste pripucali. Ali su i komunisti odgovorili pušćanom vatrom. Odmah je od strane oružanika i ustaša organizirano potjerno odjeljenje, te je uspjelo 7. o. mj. uhvatiti četiri člana, dok je komunista Ismet Šarić ubijen po ustašama, jer se nije htio živ predati.«¹⁴

U ovom se slučaju radilo o grupi od šest ustanika koja je, izvršujući naredenje političkog komesara sarajevske oblasti, pošla u pravcu Vareša da tamo, uz pomoć mjesnih komunista, simpatizera i radnika minira visoke peći, a potom organizuje partizanski odred u vareškom kraju. Cio pokušaj se, zaista, nesrećno zvršio, jer je grupa na putu bila prokazana i nakon manjeg pripucavanja raspršena. Komunisti Nisim Albahari i Vera Kušec iz sela Banjera kod Visokog bili su uhvaćeni, a Slavko Engli iz Sarajeva i Ismet (Slobodan) Šarić — metalski radnik u Brezi, platili su glavom.

Registrujući pojavu ustanika na svojoj teritoriji Kotarska oblast NDH je 6. avgusta 1941. javila zapovjedništvu Bosanskog divizijskog područja Sarajevo da je oružnička postaja u Gornjoj Vogošći »zatražila od Krilnog zapovjedništva u Sarajevu pojačanje, radi hvatanja ustanika, njih dvadeset na broju koji su se pojavili u ovom kraju«, dok je zapovjednik Četvrte oružničke pukovnije istog dana izvjestio ministra unutrašnjih poslova NDH Artukovića da ustanici »ugrožavaju cijelu njezinu teritoriju«. Opširno opisujući stanje na toj teritoriji, kao i uzroke koji su, po njegovom mišljenju, do njega doveli, ovaj zapovjednik je između ostalog i ovo pisao:

»... Umjesto da se pristupilo otvorenoj borbi s pobunjenicima, tj. s onima koji su se digli na ustanak, pristupilo se uništavanju njihovih sela i

14. Vidi dokument br. 259 u istom Zborniku, str. 575.

ubijanju njihovih porodica, pljački i tome slično, što je imalo za posljedicu da je otpor bivao sve žešći, pa su se pobunjenicima priključili i oni koji na to nisu nikad ni pomišljali.

Situacija je zaista slijedeća:

Pobunjenici u svojim rukama drže planine Ilija, Bjelašnica, Sitnica, Trusina, Volujak, a primijećeni su i na planinama Romanija, Jahorina, Zvijezda, odakle vrše prepađe na naše odjele vojske, oružnika i ustaše, oružničke postaje, komunikacije itd.¹⁵

Dijelovi odreda, odnosno Semizovačke čete u formiranju upućeni iz Vlakova u akcije na dvije strane, bili su 7. avgusta primijećeni na pruzi Sarajevo — Mostar, gdje su jedni, kao igmanska grupa, u Zoviku, na rijeci Zujevini, minirali most, istina samo s djelimičnim uspjehom, a drugi, kao semizovačka grupa, na pruzi Sarajevo — Brod nastojali da se približe mostu blizu Jošanice radi njegovog rušenja, što im nije pošlo za rukom. Ovaj drugi vod je, međutim, 9. avgusta uveče, u blizini sela Rakovica, na mjestu zvanom Šamin Gaj, sačekao ustaški kamion napao ga i trojicu ustaša ubio a šest teže ranio.¹⁶ Tom prilikom ustanici su došli do plijena od petnaestak pušaka, nekoliko bombi i nešto puščane municije. Ustaše su za odmazdu odmah preduzeli teške represalije nad stanovništvom Blažuja i Vrela Bosne, na Stupu strijeljali oko četrdeset ljudi, a u selu Rakovici izvršili masovna ubijanja i paljenja kuća. U jednoj su zgradi zatvorili veći broj ljudi i žena ovog sela i sve ih skupa zapalili.

Uz svo ogorčenje to je kod naroda izazvalo i veliku pometnju, a u redovima ustanika dovelo do osipanja i znatne pasivizacije, čemu su znatno doprinijeli i neki prisutni kolebljivi, odnosno duhu i liniji partizanske borbe tuđi elementi. Igmanski je vod s malo ljudi 14. avgusta noću u dva maha ponovio napad na stražu kod željezničkih mostova u Zoviku, ali ni ovaj pokušaj nije dao rezultata, niti je do kraja mjeseca na ovom terenu zabilježen neki značajniji, pomena vrijedan poduhvat.¹⁷

Ni Štab sarajevske oblasti duže vremena nije ništa znao o sudbini odreda na ovom sektoru. Po nalogu rukovodstva iz Sarajeva, Štab je 22. avgusta, i pored svog ranijeg zaključka da zbog dinamike događaja bude na Romaniji i cio na okupu, uputio preko sela Luke na teren Semizovačkog odreda političkog komesara Hasana Brkića Acu, prethodno se s njim sporazumijevši u pogledu formiranja semizovačkog bataljona, njegovih akcija i njegove organizacije. Taj je bataljon trebalo da ima četiri čete i to: Semizovačku, Rakovičku, Igmansku i Varešku, što je izloženo u pismu Štaba sarajevske oblasti Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu od 22. avgusta 1941. godine.

Iz sela Vogošće, odakle je 15. avgusta poslao u Sarajevo svoj prvi izvještaj, Hasan Brkić se prebacio preko rijeke Bosne u Vlakovo, u kome se dotle ponovo bilo prikupilo trideset i šest ustanika s deset komunisti među njima i s ukupno 25 pušaka.

15. Vidi dokumente br. 244, str. 544 i br. 245, str. 546 u istom Zborniku.

16. O navedenim akcijama ustanika vidi dokumente br. 251 i 253, kao i br. 259 u istom Zborniku, str. 564, 566, 567.

17. Vidi dok. br. 263, str. 587 u istom Zborniku.

Poslije nekoliko dana taj je broj narastao na oko stotinu ljudi od kojih je osamdeset imalo oružje. Uz učešće najistaknutijih boraca iz ovih krajeva i nekih drugova iz Sarajeva i drugih obližnjih gradova, stvorene su Semizovačka i Igmanska četa, kao i jedan manji vod s perspektivom da preraste u Rakovičku četu. Do donošenja odluke o obrazovanju štaba Semizovačkog bataljona s privremenim sjedištem na Igmanu, u drugoj polovini septembra i nakon toga broj četa i vodova, kao i boraca u njima, bio je u daljem rastu. Isto je tako rasla i njihova aktivnost, prvenstveno na putevima i prugama, što je, uostalom, bio najvažniji zadatak partizana na ovom sektoru, na kome su okupator i ustaška NDH na svaki i najmanji udarac bili veoma osjetljivi. Takvi udarci nizali su se sada jedan za drugim, te su u najvećoj mjeri pregledni iz dokumentacije oružanih snaga, organa vlasti i raznih institucija same ustaške NDH.

Tako je 1. septembra registrovan sukob ustanika (Igmanske čete) s »ophodnjom postaje Pazarić, krila Sarajevo« u selu Drozgometvi, a 2. septembra napad na prugu kod Donje Vogošće. »Na mjestu čina«, kaže se u odgovarajućem izvještaju o ovom napadu, »oštećena je jedna tračnica i kada je naišao teretni vlak broj 161 iz Sarajeva iskočila je lokomotiva i 6 vagona«. Istoga je dana zabilježeno i rušenje velikog drvenog mosta kod Donje Vogošće u Malešićima.¹⁸ Akcije su izvela dva voda Semizovačke čete, od kojih se drugi nakon akcije sukobio s ustašama prilikom njihovoš pokušaja da upadnu u selo Malešići, u čemu su bili suzbijeni, pa je tom prilikom poginuo jedan od najzloglasnijih ustaša iz tog kraja. Prema nekim podacima, Visočki vod Semizovačke čete napao je 2. septembra kralupsku opštinu u Bucima kod Visokog, a Crnovrški je 6. septembra pred zoru s uspjehom izveo još jednu diverziju na pruzi kod Jošanice. Poslije ovih akcija vođene su borbe za odbranu pojedinih sela, jer su vlasti i ustaše, nakon svake od njih, nastavljale s oštrim represalijama. U selu Drozgometvi su, po sopstvenom priznanju, pohvatali preko četrdeset ljudi i strijeljali ih, a veliko selo Crnotinu, sa žitom i stokom, do temelja su spalili. To, međutim, više nije moglo zaustaviti aktivnost ustanika, jer su oni pored manjih borbi, polovinom septembra, na primjer, izvršili nov napad na mostarsku prugu kod Binježeva. O ovom se poduhvatu u izvještaju Štaba Semizovačkog bataljona od 19. septembra 1941. godine Štabu sarajevske oblasti govori da je:

»Akcija izvršena 17. u noći. Dignute su šinje i voz je izletio. Lokomotiva je prevrnuta i potpuno uništena. S njom i dva vagona. Pregledana je cijela kompozicija i našli smo tri vagona žita i jedan vagon piva. Pivo smo bacili u vodu, žito smo pokušali da zapalimo ali nam nije pošlo za rukom jer nismo imali pri ruci benzina. Radi udaljenosti sela nije se mogla pokušati podjela naređu.«

I oružnička postaja Pazarić javila je 18. septembra velikoj župi Vrhbosna u Sarajevu da su u ovoj akciji:

18. Obje akcije su izložene u dokumentu br. 308. objavljen u Zborniku, Tom IV, knj. 1, str. 686.

»Iskočila 3 vagona i lokomotiva između Binježeva i Hadžića, te su dva vagona dignuta, a lokomotiva i preostali vagoni dižu se i pretpostavlja se, da će saobraćaj otpočeti u 7 naveče.«

»...osim toga 6 bandera prerezano. Žrtava nije bilo sem što je povrijeđen vlakovoda i upućen u bolnicu. Vagoni koji su bili natovareni robom obijeni su i sve je pobacano u vodu... Burad s pivom koja su se nalazila u jednom vagonu bačena su takode u vodu. Druga dva vagona koja su bila natovarena pšenicom pokušali su da ih zapale ali im to nije uspjelo. Poslije toga produžili su put u pravcu Igmana. Po prilici bilo ih je dvadeset do trideset.«¹⁹

Kako se iz upoređivanja ova dva izvještaja može utvrditi, podaci izneseni s obje strane su saglasni, pa i posljednji podatak o broju parti-zana učesnika u akciji je tačan, jer u naprijed citiranom izvještaju Šta-ba Semizovačkog bataljona stoji da Igmanska četa broji trideset i šest partizana i da su svi naoružani. Ovom su akcijom neposredno rukovodili Hasan Brkić, Rato Dugonjić, Manojlo Popić i Stanko (Ervin) Saleberger s bratom Aleksandrom. Ova dva su, kao rezervni oficiri, na nekoliko dana ranije partijskom vezom iz Sarajeva stigli na sektor Igmana.

Sad već dosta brojna, Crnovrška četa je u noći 22. septembra s oko osamdeset ljudi prvi put upala u Srednje, uništila željezničku stanicu i ured Državne šumarije, oštetila željezničku prugu u dužini od 50 metara, presjekla 30 telefonskih stubova i zaplijenila nešto oružja, opreme i novca, kako to zapovjedništvo Četvrte oružničke pukovnije 2. oktobra 1941. u svom izvještaju detaljno nabraja.²⁰ Šumsko industrijsko preduzeće »Ozren« iz Srednjeg poslalo je kotarskoj oblasti obavještenje da je tom prilikom napadnuta i pilana i da je ista onesposobljena za rad jedan do dva mjeseca,²¹ što takode konstatuje i ravnateljstvo rudnika »Bosnija« u Semizovcu, navodeći u svom tjednom izvještaju, pored ostalog, kako su ustanici »iz industrijskog kolosjeka pustili niz prugu jedan vagon natovaren daskom koji se je izvrnuo između Srednjeg i Ljubine i počinio mnogo kvara na pruzi.«²² Iz istih se izvora saznaje da se borci ove čete nisu ni na tome zaustavili. »Drugi napadaj dva dana nakon toga«, piše ravnateljstvo rudnika »Bosnija«, »izvršili su na voz koji je pošao iz Semizovca prema Ivančiću; voz su opljačkali i zadnji dio voza koji je pozadi imao lokomotivu pustili su pod punom parom i bez osoblja niz prugu koji se je survao na trećem kilometru od Semizovca...«. Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća Sarajevo u jednom drugom izvještaju od 3. oktobra 1941. (pod br. 2099/41), još dodaje da su: »Željezničke partije koje su 24. i 25. te 26. 9. pokušale popraviti razvaljenu prugu otjerane u šumu i oduzet im je sav alat«.

Na svom sektoru Igmanci su do kraja septembra još pet puta napadali prugu Sarajevo — Mostar. Oni su 23. septembra pušcanom vatrom tukli stražu na željezničkom mostu u Zoviku, dva dana prije

19. Vidi isti Zbornik, dok. br. 324, str. 746.

20. Vidi Zbornik, Tom IV, knj. 2, dok. br. 96, str. 239.

21. Zbornik, Tom IV, knj. 1, dok. 330, str. 755.

22. Neobjavljen izvještaj Ravnateljstva rudnika »Bosnija« u Semizovcu, br. 2069/41. od 21. rujna 1941.

toga napali brzi voz koji se kretao od Mostara za Sarajevo, a dva dana poslije upali u željezničku stanicu Tarčin, zauzeli je i u njoj razoružali posadu od desetak domobrana i žandarma, demolirali stanicu uz njihovo učešće i zapalili mašacine s 850 litara benzina.

Nakon tri dana, 28. septembra, pojavili su se na istoj pruzi sad između stanice Blažuj i željezničkog mosta na rijeci Zujevini, tu presjekli sedam telefonskih stubova i u sukobu ranili četiri domobrana, a 30. septembra između Blažuja i Zovika raskinuli prugu usljed čega su iz kompozicije jednog teretnog voza iskočila tri vagona.

Na desnoj strani rijeke Bosne, Crnovršani su 27. septembra likvidirali žandarmerijsku stanicu i opštinski ured Okruglicu. Tu su oni zarobili komandira stanice s više pušaka. Nakon toga pristupili su konačnom formiranju svoje, Crnovrške čete. U međuvremenu je spaljena od strane jednog voda Romanijaca i obližnja žandarmerijska stanica Ozren. Dvadeset devetog i 30. septembra oštećena je telefonska linija i pruga Podlugovi — Vareš kod Pajtov Hana i ista pruga između Breze i Vareša u dužini od 50 metara.²³⁾

Tridesetog septembra vođene su borbe s više kolona domobrana i žandarma na pravcu od Sarajeva preko Vučje Luke do Ozrena i u međurečju Ljubine i Vogošće za pojedina sela, kao i istaknute položaje na tom pojasu — Crni vrh i Motku. Zapovjedništvo Četvrtе oružničke pukovnije bilježi da je ova akcija bila preduzeta »radi čišćenja terena od pobunjenika« i da ih je tom prilikom sedam ubijeno, jedan živ uhvaćen, a da broj ranjenih nije poznat. Takođe ništa ne govori o vlastitim gubicima. Ali mu je bilo poznato da je zaplijenjeno dosta robe, sitne i krupne stoke od naroda.

Ustanici su međutim, istog dana izvršili napad na rudnik mangana u Podrolu kod Čevljanovića, a sutradan, 1. oktobra, demonstrativno napali Semizovac, čuvan od jedne satnije domobrana i žandarma.

Zbog toga se uprava rudnika »Bosnija« žali Ravnateljstvu državnih rudarskih poduzeća Sarajevo kako je potjera vojske od 30. septembra ostala bez rezultata, jer da se »u neposrednoj blizini Semizovca niz vodu kao i uzvodno rijeke Bosne vrše skoro svaku noć napadi na prugu«, a »promet na rudniku obustavljen je 1. listopada 1941. Obustava će trajati dok traje opasnost«. Spomenuto ravnateljstvo je tajnim aktom od 8. oktobra 1941. izvijestilo svoje ministarstvo u Zagrebu da ta opasnost neće biti kratkotrajna. U prilogu akta ono mu je dostavilo »izvještaj o nesigurnom stanju na rudniku mangana u Čevljanovićima«, i pisalo da je »željeznička pruga Semizovac — Čevljanovići obustavila teretni i osobni saobraćaj, pa je s time za sada i otprema manganske rude obustavljena«, i pored toga što je »rudniku izdata narudžba na 250 tona rude za firmu La Dalmatienne«.²⁴⁾

23. Navedene akcije registrovane su u odgovarajućim izvještajima, kako se vidi iz dokumenata br. 329 u Zborniku, Tom IV, knj. 1. str. 752 i dok. br. 96 u Zborniku, Tom IV, knj. 2 str. 242—244.

24. Podaci su uzeti iz neobjavljenih izvještaja uprave rudnika »Bosnija« i »Ravnateljstva državnih rud. poduzeća« Sarajevo.

Usljed svega toga ni zapovjedništvu Četvrte oružničke pukovnije u Sarajevu nije bilo teško doći do zaključka da je »područje kotara Visoko posljednjih dana takođe ugroženo« od ustanika, što se vidi iz njegovog pregleda situacije za treći dio mjeseca septembra 1941, a što je potpuno odgovaralo i stvarnom stanju na samom tom području.²⁵⁾

Iako u septembru formirani Semizovački bataljon — zbog velike prostorne udaljenosti između pojedinih njegovih jedinica — nije mogao praktično kao cjelina nastupati na ovom području, ipak se ovdje ispoljavala sve intenzivnija aktivnost sada znatno uvećanog broja samostalnih četa. Krajem septembra i u prvoj polovini oktobra 1941, pored brojno ojačanih četa — Semizovačke, Igmanske i Crnovrške, postojale su i djelovale Visočka i Nahorevska, kao i nekoliko novih, u međuvremenu obrazovanih, samostalnih vodova. Brojnost ustanika i partizanskih jedinica je u svakodnevnom rastu, a njihova aktivnost i njeni rezultati, uz postojanje i ostalih nužnih preduslova, stvorili su realnu mogućnost da se i ovdje može prići obrazovanju većih oružanih borbenih formacija.

Kraj mjeseca septembra 1941. općenito obilježava završetak prve etape oružanog ustanka. Uspješno pokrenut i organizovan u njegovoj početnoj fazi i na ovom sektoru, ustanak će se još snažnije razvijati u narednim mjesecima na teritoriji cijele sarajevske oblasti, naročito u svim najvažnijim ovdje razmatranim njenim sektorima.

U početnoj fazi razvitka ustanka u Bosni i Hercegovini zabilježeni su raznoliki oblici ustaničkih oružanih borbenih formacija u pojedinim krajevima. U Bosanskoj Krajini se, na primjer, istovremeno srećemo s ustaničkim grupama nejednake veličine negdje pod imenom partizanskih a negdje gerilskih odreda. Takozvani štab čete za Bosansku Krajinu formiran je (pod komandom Koste Nada) krajem avgusta 1941. od četiri partizanska odreda. Partizanskim odredima su na Kozari smatrane pojedine prve ustaničke čete. U sarajevskoj oblasti, kako je već poznato, u tri odvojena sektora obrazovane su tri samostalne partizanske čete, a jedna od njih — Romanijska četa, bila je raspoređena u šest, odnosno osam desetina (svaka jačine 10 — 15 pušaka) koje su i same u prvo vrijeme nazivane odredima.

S porastom broja organizovanih ustaničkih snaža, kao oružane formacije uporedo s odredima, najčešće se pojavljuju bataljoni i brigade, ali ne uvijek u smislu onog što će ti pojmovi značiti kasnije, nego se radilo o »bataljonu gerilskih odreda« za Glamoč, na primjer, ili o »brigadi nacionalno-oslobodilačkih odreda« na sektoru Drvara. Na Romaniji je bilo predloženo formiranje prvog partizanskog puka. Rukovodstvo u Sarajevu je početkom septembra 1941. odlučilo da se svugdje pređe na stvaranje brigada, pa je izdato i jedno naređenje štaba »Bo-

25. Viši Zbornik, Tom IV, knj. 2, dok. br. 96, str. 241.

Prva partizanska bolnica na Romaniji (Bijele vode, septembar 1941. g.)

sansko-hercegovačke brigade narodnooslobodilačke partizanske vojske» s potpisom Rade (Hamovića) od 6. septembra 1941. godine za izvršenje reorganizacije jedinica. Iz sadržaja jednog drugog dokumenta potpisanog od komandanta sarajevske oblasti — Slobodana Principa Selje, može se zaključiti da su ove brigade bile zamišljene kao krupne teritorijalne vojne formacije.²⁶⁾

Šarolikost i mnogobrojnost oblika oružanih formacija — i pored postojanja uputstava Glavnog štaba NO partizanskih odreda Jugoslavije od 10. avgusta 1941 — bila je posebno karakteristična u Bosni i Hercegovini. Ona se, u osnovi, mogla uzeti kao dokaz i odraz složenih opštih prilika — u kojima se valjalo nositi i s jakim izraženim elementima stihijnosti — u prvoj fazi, a naročito u prvim danima oružanog ustanka.

Sumirajući bogata iskustva stečena u prvim mjesecima borbe, savjetovanje u Vrhovnom štabu, održano 26. septembra 1941. u Stolicama kod Krupnja u zapadnoj Srbiji, pored ostalih značajnih mjera i zaključaka donijelo je i odluku o jedinstvenim oblicima borbenih oružanih formacija u cijeloj Jugoslaviji. Pored postojećeg rukovodstva ustanka za cijelu zemlju, Vrhovnog štaba, obrazovani su i glavni štabovi za pojedine nacionalne pokrajine u kojima su kao osnovne oružane formacije predviđeni isključivo čvrsto organizovani NO partizanski odredi.²⁷⁾

26. Ova dva dokumenta objavljena su u Zborniku, Tom IV, knj. 1. na strani 210 i 226.

27. Vidi Obavještenje Glavnog štaba NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu od 19. oktobra 1941. godine potčinjenim štabovima o zaključcima vojnog savjetovanja u Stolicama — Zbornik, Tom IV, knj. 2, dok. broj 37, str. 103.

Poslije Savjetovanja u Stolicama, Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, s komandantom Svetozarom Vukmanovićem Tomom i političkim komesarom Rodoljubom Čolakovićem, predvidio je u okviru realizacije donesenih odluka, formiranje ukupno deset NO partizanskih odreda na svojoj teritoriji. U sarajevskoj oblasti, koja biva ukinuta, stvaraju se tokom mjeseca oktobra u njena tri sektora — tri jaka partizanska odreda.

Na Romaniji je — od Romanijskog bataljona s 5 četa, Mokranjskog bataljona takođe s 5 četa i Rogatičkog s 4 čete — 5. oktobra 1941. obrazovan NO partizanski odred »Romanija« pod komandom Slaviše Vajnara Čiče i političkog komesara Pavla Goranina Ilije. Ranija brigada u procesu organizovanja na sektoru Jahorine i Trebevića preformirana je krajem oktobra u Kalinovački NOP odred, s komandantom Radom Hamovićem i političkim komesarom Borišom Kovačevićem Šćepanom. Poslije oslobođenja Trnova, početkom novembra 1941, ovaj odred ima Trebevički, Kijevski, Zagorski i Trnovski bataljon. U sastav ovog odreda ušla je i Igmanska četa. U rejonu Semizovca, Vareša i Olova, stvoren je, sredinom oktobra, NO partizanski odred »Zvijezda«, čiji je prvi komandant Ervin Salcberger Stanko, zatim Oskar Danon Jovo i najzad Milorad Novosel, a politički komesar za sve vrijeme — Hasan Brkić Aco. Od raspoloživih četa odred formira 3 bataljona — Crnovrški, Vareški i Niški bataljon.

Po svom obrazovanju, sva tri partizanska odreda vode još odlučnije borbe i preduzimaju planski usmjerene akcije i njihovi se raniji, dijelom već povezani sektori iz dana u dan sve više sada pretvaraju u jednu prostranu, neprekinutu i jedinstvenu oslobođenu teritoriju. Rasporedom svojih jedinica odred »Zvijezda« je kontrolisao prostoriju sjeverozapadno i sjeverno od Sarajeva niz rijeku Bosnu do Visokog i od Podlugova preko planine Zvijezde i Ozrena do Vareša i Olova, povezujući se na Crijepoljskom i na Vučjoj Luci s jedinicama odreda »Romanija«. Prostor Romanijskog odreda širio se odatle do rijeke Krivaje na sjever, do Drine na istok i na jug do padina Jahorine. Teren omeđen planinom Jahorinom i Treskavicom, Trebevićem i Bjelašnicom do pruge Sarajevo — Mostar, bio je pod kontrolom Kalinovičkog NO partizanskog odreda.

Opisani položaj ovih odreda — što i letimičan uvid na karti dokazuje — praktično je predstavljao oblik okruženja samog Sarajeva, okruženja u kome je ostao otvoren jedan jedini, često takođe ugroženi izlaz iz grada, i to — u pravcu zapada.

Nekoliko bataljona ovih odreda držali su svoje jedinice rasporedene u najbližoj okolini i sve su češće izvodili operacije na periferiji Sarajeva. Crnovrški bataljon odreda »Zvijezda«, na primjer, jednim je svojim dijelom operisao iznad Rajlovca i Reljeva, jednu je četu držao na položaju Crni vrh, a jednu, Nahorevsku, na Skakavcu — sve u udaljenosti od kojih 8 — 10 kilometara zračne linije od teritorije grada. Mokranjski bataljon Romanijskog odreda smjestio je jednu svoju četu na Crijepoljskom iznad Sarajeva, a pojedine svoje dijelove oko Vučje

Luke, zatim, istočno od Buloga do Pala. Trebevički bataljon Kalinovičkog odreda, kontrolišući prostor Pale — Trebević — Vojkovići, spuštao se niz padine Trebevića do višegradske pruge i do samog predgrada Sarajeva — Kovačica.

Tako u jesen 1941. godine, oko Sarajeva nastaje jedna specifična, a za okupatora i vlast NDH komplikovana i veoma opasna situacija.²⁸

RÉSUMÉ

LES PREMIÈRES ACTIONS DES INSURGÉS DE L'AN 1941. AUX ENVIRONS DE SARAJEVO

C'est en juillet 1941, ce même mois où le Comité Central du Parti Communiste de Yougoslavie avait pris la décision historique d'organiser un soulèvement national général, que s'engageaient les premiers combats, dans de nombreuses contrées de la Yougoslavie, entre les insurgés et la force armée des occupants fascistes et de leurs aides.

En Bosnie-Herzégovine le soulèvement commença le 27 juillet par la libération de la ville de Drvar et par de nombreuses attaques des insurgés dans la Bosanska Krajina. Conformément aux décisions du Comité Provincial du Parti Communiste de Yougoslavie pour la Bosnie-Herzégovine, prises à Sarajevo le 13 juillet 1941, les luttes et les opérations dans les régions de Sarajevo et de Tuzla commencèrent vers la fin juillet et au cours du mois d'août. Dans l'Herzégovine orientale, elles avaient commencé avant cette période déjà, avec la participation partielle des communistes.

28. Pored podataka iz već navedenih, kao i drugih izvora, za ovaj mi je rad noslužila i slijedeća građa i literatura:

— Stenografske bilješke organizatora ustanka za odred »Zvijezda« i Stenografske bilješke učesnika u ustanku za Kalinovik, Jahorinu i Trebević, rađene 1951. godine u CK KPBiH;

— Radovi — sjećanja organizatora ustanka u sarajevskoj oblasti Svetozara Vukmanovića Tempa, Gruie Novakovića, Slobodana Kezunovića, Danila Štaka, Dane Olbine i drugih, objavljeni u knjizi »Četrdeset godina«, sveska 5, 6 i 7, izdanje Kulture, Beograd, 1960. god.;

— Sjećanja Pere Kosorića, Nisima Albaharija, dr Vere Kušec i Šćepana Klarića objavljena u sarajevskom »Oslobođenju« 1961. i 1962. godine;

— Sjećanja na prve dane ustanka i na borbe NOP odreda »Zvijezda« od Vase Radića, objavljena u brojevima 13—18, lista »Liv« — Ilijaš, 1961. godine;

— Radovi A. Sarajlića o ustanku na Romaniji objavljeni u Godišnjaku istorijskog društva BiH 1961, odnosno u V. ist. glasniku br. 1, Beograd 1952. godine.

NAPOMENA

U nekim od korištenih dokumenata iz protivničkih izvora, ustanici, odnosno partizani se negdje oslovljavaju pobunjenicima, negdje ustanicima ili komunistima, a veoma često četnicima ili, pak, četničko-komunističkim bandama, o čemu je dato odgovarajuće objašnjenje od strane Redakcije Zbornika u kome su oni i objavljeni.

Sve, međutim, izložene akcije ustanika u prvim mjesecima, izvršene su pod rukovodstvom partizanskih organizatora ustanka, što se u tekstu vidi, zbog čega su u njemu mjestimično i vršena upoređenja podataka suprotnog porijekla.

Dans la région de Sarajevo, dont il a été traité a part dans le présent article, trois compagnies d'insurgés ont été créées sur l'ordre de l'état-major régional: celles de Romanija, de Trebević et de Semizovac. Le succès de l'organisation, de l'affermissement et de l'activité de ces compagnies dépendait de beaucoup de la situation générale, et surtout du degré de l'influence que le Parti Communiste de Yougoslavie avait déjà acquise sur le terrain. Les plus grands succès ont été obtenus à la Romanija, où presque tous les jours de nombreuses escarmouches avaient lieu, avec une participation du peuple de plus en plus massive. C'est pourquoi on arriva à former, le 18 août 1941, le bataillon de Romanija, commandé par Slaviša Vajner Čića et ayant pour commissaire politique Pavle Goranin-Ilija. A la fin du mois suivant ce bataillon disposait de dix compagnies et de trois sections indépendantes, d'une force totale de 1280 combattants armés.

Les conditions de l'organisation du soulèvement étant plus compliquées dans le secteur de la Jahorina et du Trebević, l'état-major de la région de Sarajevo y envoya, à titre d'aide, une escouade des partisans de la Romanija, sous le commandement de Pero Kcsorić. Après la liquidation efficace de la garnison ennemie dans le chalet des officiers à la Jahorina et une suite d'autres succès, on forma le bataillon partisan de Trebević comptant quatre compagnies; il fut commandé par Miladin Radčević et son commissaire politique fut Feliks-Srećko Goranin.

Dans le secteur de Semizovac et de l'Igman, où, pour de nombreuses raisons, les conditions objectives pour un soulèvement se développant avec succès étaient des plus défavorables, les organisateurs du soulèvement ont vaincu de nombreuses difficultés et, au cours du mois de septembre, ont formé le bataillon de Semizovac. Ce dernier n'a toutefois pu, en raison des grandes distances entre ses unités, fonctionner comme un tout dans son secteur.

A la fin du mois de septembre et dans la première moitié d'octobre 1941, les forces insurgées dans les trois secteurs de la région de Sarajevo — en dépit de toutes les contre-mesures des occupants et des oustachas et de leurs représailles contre la population sans armes — avaient tellement augmenté que toutes les conditions nécessaires à la création de formations insurrectionnelles de combat plus importantes avaient mûri. Lors de la consultation avec le Grand Quartier Général et le commandant suprême Tito, qui eut lieu le 26 septembre 1941 à Stolice près de Krupanj (en Serbie), il fut décidé que ce soient des détachements partisans de libération nationale ayant une organisation ferme. D'après les décisions de cette consultation, on forma également des quartiers généraux nationaux pour certaines régions. C'est ainsi que fut créé, entre autres, le quartier général pour la Bosnie-Herzégovine, qui réorganisa ses unités en dix grands détachements partisans. Dans l'ancienne région de Sarajevo furent formés les détachements partisans de libération nationale portant les noms de Romanija, de Kalinovik et de Zvijezda, comptant de trois à quatre bataillons chacun.

Ces détachements encerclaient fermement Sarajevo, la ville principale de Bosnie-Herzégovine, à laquelle il ne restait qu'une issue — libre celle de la direction ouest. Certains bataillons et tous les trois détachements occupaient des positions et opéraient à la proximité immédiate de la ville, exécutant souvent des opérations et des attaques à sa périphérie même.

De cette manière, en automne 1941, une situation spécifique se présentait autour de Sarajevo, situation très compliquée et dangereuse pour les occupants et les autorités de l'Etat Indépendant Croate qui s'y trouvaient.

Luke, zatim, istočno od Buloga do Pala. Trebevički bataljon Kalinovičkog odreda, kontrolišući prostor Pale — Trebević — Vojkovići, spuštao se niz padine Trebevića do višegradske pruge i do samog predgrada Sarajeva — Kovačica.

Tako u jesen 1941. godine, oko Sarajeva nastaje jedna specifična, a za okupatora i vlast NDH komplikovana i veoma opasna situacija.²⁸

RÉSUMÉ

LES PREMIÈRES ACTIONS DES INSURGÉS DE L'AN 1941. AUX ENVIRONS DE SARAJEVO

C'est en juillet 1941, ce même mois où le Comité Central du Parti Communiste de Yougoslavie avait pris la décision historique d'organiser un soulèvement national général, que s'engageaient les premiers combats, dans de nombreuses contrées de la Yougoslavie, entre les insurgés et la force armée des occupants fascistes et de leurs aides.

En Bosnie-Herzégovine le soulèvement commença le 27 juillet par la libération de la ville de Drvar et par de nombreuses attaques des insurgés dans la Bosanska Krajina. Conformément aux décisions du Comité Provincial du Parti Communiste de Yougoslavie pour la Bosnie-Herzégovine, prises à Sarajevo le 13 juillet 1941, les luttes et les opérations dans les régions de Sarajevo et de Tuzla commencèrent vers la fin juillet et au cours du mois d'août. Dans l'Herzégovine orientale, elles avaient commencé avant cette période déjà, avec la participation partielle des communistes.

28. Pored podataka iz već navedenih, kao i drugih izvora, za ovaj mi je rad poslužila i sljedeća građa i literatura:

— Stenografske bilješke organizatora ustanka za odred »Zvijezda« i Stenografske bilješke učesnika u ustanku za Kalinović, Jahorinu i Trebević, radene 1951. godine u CK KPBiH;

— Radovi — sjećanja organizatora ustanka u sarajevskoj oblasti Svetozara Vukmanovića Tempa, Gruže Novakovića, Slobodana Kezunovića, Danila Štaka, Dane Olbine i drugih, objavljeni u knjizi »Četrdeset godina«, sveska 5, 6 i 7, izdanje Kulture, Beograd, 1960. god.;

— Sjećanja Pere Kosorića, Nisima Albaharija, dr Vere Kušec i Šćepana Klarića objavljena u sarajevskom »Oslobodenju« 1961. i 1962. godine;

— Sjećanja na prve dane ustanka i na borbe NOP odreda »Zvijezda« od Vase Radića, objavljena u brojevima 13—18, lista »Liv« — Ilijaš, 1961. godine;

— Radovi A. Sarajlića o ustanku na Romaniji objavljeni u Godišnjaku istorijskog društva BiH 1961, odnosno u V. ist. glasniku br. 1, Beograd 1952. godine.

NAPOMENA

U nekim od korištenih dokumenata iz protivničkih izvora, ustanici, odnosno partizani se negdje oslovljavaju pobunjenicima, negdje ustanicima ili komunistima, a veoma često četnicima ili, pak, četničko-komunističkim bandama, o čemu je dato odgovarajuće objašnjenje od strane Redakcije Zbornika u kome su oni i objavljeni.

Sve, međutim, izložene akcije ustanika u prvim mjesecima, izvršene su pod rukovodstvom partizanskih organizatora ustanka, što se u tekstu vidi, zbog čega su u njemu mjestimično i vršena upoređenja podataka suprotnog porijekla.

Dans la région de Sarajevo, dont il a été traité a part dans le présent article, trois compagnies d'insurgés ont été créées sur l'ordre de l'état-major régional: celles de Romanija, de Trebević et de Semizovac. Le succès de l'organisation, de l'affermissement et de l'activité de ces compagnies dépendait de beaucoup de la situation générale, et surtout du degré de l'influence que le Parti Communiste de Yougoslavie avait déjà acquise sur le terrain. Les plus grands succès ont été obtenus à la Romanija, où presque tous les jours de nombreuses escarmouches avaient lieu, avec une participation du peuple de plus en plus massive. C'est pourquoi on arriva à former, le 18 août 1941, le bataillon de Romanija, commandé par Slaviša Vajner Cica et ayant pour commissaire politique Pavle Goranin-Ilja. A la fin du mois suivant ce bataillon disposait de dix compagnies et de trois sections indépendantes, d'une force totale de 1280 combattants armés.

Les conditions de l'organisation du soulèvement étant plus compliquées dans le secteur de la Jahorina et du Trebević, l'état-major de la région de Sarajevo y envoya, à titre d'aide, une escouade des partisans de la Romanija, sous le commandement de Pero Kcsorić. Après la liquidation efficace de la garnison ennemie dans le chalet des officiers à la Jahorina et une suite d'autres succès, on forma le bataillon partisan de Trebević comptant quatre compagnies; il fut commandé par Miladin Radojević et son commissaire politique fut Feliks-Srećko Goranin.

Dans le secteur de Semizovac et de l'Igman, où, pour de nombreuses raisons, les conditions objectives pour un soulèvement se développant avec succès étaient des plus défavorables, les organisateurs du soulèvement ont vaincu de nombreuses difficultés et, au cours du mois de septembre, ont formé le bataillon de Semizovac. Ce dernier n'a toutefois pu, en raison des grandes distances entre ses unités, fonctionner comme un tout dans son secteur.

A la fin du mois de septembre et dans la première moitié d'octobre 1941, les forces insurgées dans les trois secteurs de la région de Sarajevo — en dépit de toutes les contre-mesures des occupants et des oustachas et de leurs représailles contre la population sans armes — avaient tellement augmenté que toutes les conditions nécessaires à la création de formations insurrectionnelles de combat plus importantes avaient mûri. Lors de la consultation avec le Grand Quartier Général et le commandant suprême Tito, qui eut lieu le 26 septembre 1941 à Stolice près de Krupanj (en Serbie), il fut décidé que ce soient des détachements partisans de libération nationale ayant une organisation ferme. D'après les décisions de cette consultation, on forma également des quartiers généraux nationaux pour certaines régions. C'est ainsi que fut créé, entre autres, le quartier général pour la Bosnie-Herzégovine, qui réorganisa ses unités en dix grands détachements partisans. Dans l'ancienne région de Sarajevo furent formés les détachements partisans de libération nationale portant les noms de Romanija, de Kalinovik et de Zvijezda, comptant de trois à quatre bataillons chacun.

Ces détachements encerclaient fermement Sarajevo, la ville principale de Bosnie-Herzégovine, à laquelle il ne restait qu'une issue — libre celle de la direction ouest. Certains bataillons et tous les trois détachements occupaient des positions et opéraient à la proximité immédiate de la ville, exécutant souvent des opérations et des attaques à sa périphérie même.

De cette manière, en automne 1941, une situation spécifique se présentait autour de Sarajevo, situation très compliquée et dangereuse pour les occupants et les autorités de l'Etat Indépendant Croate qui s'y trouvaient.

Luke, zatim, istočno od Buloga do Pala. Trebevički bataljon Kalinovičkog odreda, kontrolišući prostor Pale — Trebević — Vojkovići, spuštao se niz padine Trebevića do višegradske pruge i do samog predgrada Sarajeva — Kovačica.

Tako u jesen 1941. godine, oko Sarajeva nastaje jedna specifična, a za okupatora i vlast NDH komplikovana i veoma opasna situacija.²⁸

RÉSUMÉ

LES PREMIÈRES ACTIONS DES INSURGÉS DE L'AN 1941. AUX ENVIRONS DE SARAJEVO

C'est en juillet 1941, ce même mois où le Comité Central du Parti Communiste de Yougoslavie avait pris la décision historique d'organiser un soulèvement national général, que s'engageaient les premiers combats, dans de nombreuses contrées de la Yougoslavie, entre les insurgés et la force armée des occupants fascistes et de leurs aides.

En Bosnie-Herzégovine le soulèvement commença le 27 juillet par la libération de la ville de Drvar et par de nombreuses attaques des insurgés dans la Bosanska Krajina. Conformément aux décisions du Comité Provincial du Parti Communiste de Yougoslavie pour la Bosnie-Herzégovine, prises à Sarajevo le 13 juillet 1941, les luttes et les opérations dans les régions de Sarajevo et de Tuzla commencèrent vers la fin juillet et au cours du mois d'août. Dans l'Herzégovine orientale, elles avaient commencé avant cette période déjà, avec la participation partielle des communistes.

28. Pored podataka iz već navedenih, kao i drugih izvora, za ovaj mi je rad poslužila i slijedeća građa i literatura:

— Stenografske bilješke organizatora ustanka za odred »Zvijezda« i Stenografske bilješke učesnika u ustanku za Kalinovik, Jahorinu i Trebević, radene 1951. godine u CK KPBiH;

— Radovi — sjećanja organizatora ustanka u sarajevskoj oblasti Svetozara Vukmanovića Tempa, Gruje Novakovića, Slobodana Kezunovića, Danila Štaka, Dane Olbine i drugih, objavljeni u knjizi »Četrdeset godina«, sveska 5, 6 i 7, izdanje Kulture, Beograd, 1960. god.;

— Sjećanja Pere Kosorića, Nisima Albaharija, dr Vere Kušec i Šćepana Klarića objavljena u sarajevskom »Oslobođenju« 1961. i 1962. godine;

— Sjećanja na prve dane ustanka i na borbe NOP odreda »Zvijezda« od Vase Radića, objavljena u brojevima 13—18, lista »Liv« — Ilijaš, 1961. godine;

— Radovi A. Sarajlića o ustanku na Romantiji objavljeni u Godišnjaku historijskog društva BiH 1961. odnosno u V. ist. glasniku br. 1. Beograd 1952. godine.

NAPOMENA

U nekim od korištenih dokumenata iz protivničkih izvora, ustanici, odnosno partizani se negdje oslovljavaju pobunjenicima, negdje ustanicima ili komunistima, a veoma često četnicima ili, pak, četničko-komunističkim bandama, o čemu je dato odgovarajuće objašnjenje od strane Redakcije Zbornika u kome su oni i objavljeni.

Sve, međutim, izložene akcije ustanika u prvim mjesecima, izvršene su pod rukovodstvom partizanskih organizatora ustanka, što se u tekstu vidi, zbog čega su u njemu mjestimično i vršena upoređenja podataka suprotnog porijekla.

Dans la région de Sarajevo, dont il a été traité à part dans le présent article, trois compagnies d'insurgés ont été créées sur l'ordre de l'état-major régional: celles de Romanija, de Trebević et de Semizovac. Le succès de l'organisation, de l'affermissement et de l'activité de ces compagnies dépendait de beaucoup de la situation générale, et surtout du degré de l'influence que le Parti Communiste de Yougoslavie avait déjà acquise sur le terrain. Les plus grands succès ont été obtenus à la Romanija, où presque tous les jours de nombreuses escarmouches avaient lieu, avec une participation du peuple de plus en plus massive. C'est pourquoi on arriva à former, le 18 août 1941, le bataillon de Romanija, commandé par Slaviša Vajner Čiča et ayant pour commissaire politique Pavle Goranin-Ilija. A la fin du mois suivant ce bataillon disposait de dix compagnies et de trois sections indépendantes, d'une force totale de 1280 combattants armés.

Les conditions de l'organisation du soulèvement étant plus compliquées dans le secteur de la Jahorina et du Trebević, l'état-major de la région de Sarajevo y envoya, à titre d'aide, une escouade des partisans de la Romanija, sous le commandement de Pero Kosorić. Après la liquidation efficace de la garnison ennemie dans le chalet des officiers à la Jahorina et une suite d'autres succès, on forma le bataillon partisan de Trebević comptant quatre compagnies; il fut commandé par Miladin Radojević et son commissaire politique fut Feliks-Srećko Goranin.

Dans le secteur de Semizovac et de l'Igman, où, pour de nombreuses raisons, les conditions objectives pour un soulèvement se développant avec succès étaient des plus défavorables, les organisateurs du soulèvement ont vaincu de nombreuses difficultés et, au cours du mois de septembre, ont formé le bataillon de Semizovac. Ce dernier n'a toutefois pu, en raison des grandes distances entre ses unités, fonctionner comme un tout dans son secteur.

A la fin du mois de septembre et dans la première moitié d'octobre 1941, les forces insurgées dans les trois secteurs de la région de Sarajevo — en dépit de toutes les contre-mesures des occupants et des oustachas et de leurs représailles contre la population sans armes — avaient tellement augmenté que toutes les conditions nécessaires à la création de formations insurrectionnelles de combat plus importantes avaient mûri. Lors de la consultation avec le Grand Quartier Général et le commandant suprême Tito, qui eut lieu le 26 septembre 1941 à Stolice près de Krupanj (en Serbie), il fut décidé que ce soient des détachements partisans de libération nationale ayant une organisation ferme. D'après les décisions de cette consultation, on forma également des quartiers généraux nationaux pour certaines régions. C'est ainsi que fut créé, entre autres, le quartier général pour la Bosnie-Herzégovine, qui réorganisa ses unités en dix grands détachements partisans. Dans l'ancienne région de Sarajevo furent formés les détachements partisans de libération nationale portant les noms de Romanija, de Kalinovik et de Zvijezda, comptant de trois à quatre bataillons chacun.

Ces détachements encerclaient fermement Sarajevo, la ville principale de Bosnie-Herzégovine, à laquelle il ne restait qu'une issue — libre celle de la direction ouest. Certains bataillons et tous les trois détachements occupaient des positions et opéraient à la proximité immédiate de la ville, exécutant souvent des opérations et des attaques à sa périphérie même.

De cette manière, en automne 1941, une situation spécifique se présentait autour de Sarajevo, situation très compliquée et dangereuse pour les occupants et les autorités de l'Etat Indépendant Croate qui s'y trouvaient.

Luke, zatim, istočno od Buloga do Pala. Trebevički bataljon Kalinovičkog odreda, kontrolišući prostor Pale — Trebević — Vojkovići, spuštao se niz padine Trebevića do višegradske pruge i do samog predgrada Sarajeva — Kovačica.

Tako u jesen 1941. godine, oko Sarajeva nastaje jedna specifična, a za okupatora i vlast NDH komplikovana i veoma opasna situacija.²⁸

RÉSUMÉ

LES PREMIÈRES ACTIONS DES INSURGÉS DE L'AN 1941. AUX ENVIRONS DE SARAJEVO

C'est en juillet 1941, ce même mois où le Comité Central du Parti Communiste de Yougoslavie avait pris la décision historique d'organiser un soulèvement national général, que s'engageaient les premiers combats, dans de nombreuses contrées de la Yougoslavie, entre les insurgés et la force armée des occupants fascistes et de leurs aides.

En Bosnie-Herzégovine le soulèvement commença le 27 juillet par la libération de la ville de Drvar et par de nombreuses attaques des insurgés dans la Bosanska Krajina. Conformément aux décisions du Comité Provincial du Parti Communiste de Yougoslavie pour la Bosnie-Herzégovine, prises à Sarajevo le 13 juillet 1941, les luttes et les opérations dans les régions de Sarajevo et de Tuzla commencèrent vers la fin juillet et au cours du mois d'août. Dans l'Herzégovine orientale, elles avaient commencé avant cette période déjà, avec la participation partielle des communistes.

28. Pored podataka iz već navedenih, kao i drugih izvora, za ovaj mi je rad noslužila i slijedeća grada i literatura:

— Stenografske bilješke organizatora ustanka za odred »Zvijezda« i Stenografske bilješke učesnika u ustanku za Kalinovik, Jahorinu i Trebević, radene 1951. godine u CK KPBiH;

— Radovi — sjećanja organizatora ustanka u sarajevskoj oblasti Svetozara Vukmanovića Tempa, Gruje Novakovića, Slobodana Kezunovića, Danila Štake, Dane Olbine i drugih, objavljeni u knjizi »Četrdeset godina«, sveska 5, 6 i 7, izdanje Kulture, Beograd, 1960. god.;

— Sjećanja Pere Kosorića, Nisima Albaharija, dr Vere Kušec i Šećepana Klarića objavljena u sarajevskom »Oslobođenju« 1961. i 1962. godine;

— Sjećanja na prve dane ustanka i na borbe NOP odreda »Zvijezda« od Vase Radića, objavljena u brojevima 13—18, lista »Liv« — Ilijaš, 1961. godine;

— Radovi A. Sarajlića o ustanku na Romaniji objavljeni u Godišnjaku istorijskog društva BiH 1961, odnosno u V. ist. glasniku br. 1, Beograd 1952. godine.

NAPOMENA

U nekim od korištenih dokumenata iz protivničkih izvora, ustanici, odnosno partizani se negdje oslovljavaju pobunjenicima, negdje ustanicima ili komunistima, a veoma često četnicima ili, pak, četničko-komunističkim bandama, o čemu je dato odgovarajuće objašnjenje od strane Redakcije Zbornika u kome su oni i objavljeni.

Sve, međutim, izložene akcije ustanika u prvim mjesecima, izvršene su pod rukovodstvom partizanskih organizatora ustanka, što se u tekstu vidi, zbog čega su u njemu mjestimično i vršena upoređenja podataka suprotnog porijekla.

Dans la région de Sarajevo, dont il a été traité à part dans le présent article, trois compagnies d'insurgés ont été créées sur l'ordre de l'état-major régional: celles de Romanija, de Trebević et de Semizovac. Le succès de l'organisation, de l'affermissement et de l'activité de ces compagnies dépendait de beaucoup de la situation générale, et surtout du degré de l'influence que le Parti Communiste de Yougoslavie avait déjà acquise sur le terrain. Les plus grands succès ont été obtenus à la Romanija, où presque tous les jours de nombreuses escarmouches avaient lieu, avec une participation du peuple de plus en plus massive. C'est pourquoi on arriva à former, le 18 août 1941, le bataillon de Romanija, commandé par Slaviša Vajner Cića et ayant pour commissaire politique Pavle Goranin-Ilja. A la fin du mois suivant ce bataillon disposait de dix compagnies et de trois sections indépendantes, d'une force totale de 1280 combattants armés.

Les conditions de l'organisation du soulèvement étant plus compliquées dans le secteur de la Jahorina et du Trebević, l'état-major de la région de Sarajevo y envoya, à titre d'aide, une escouade des partisans de la Romanija, sous le commandement de Pero Kozorić. Après la liquidation efficace de la garnison ennemie dans le chalet des officiers à la Jahorina et une suite d'autres succès, on forma le bataillon partisan de Trebević comptant quatre compagnies; il fut commandé par Miladin Radojević et son commissaire politique fut Feliks-Srećko Goranin.

Dans le secteur de Semizovac et de l'Igman, où, pour de nombreuses raisons, les conditions objectives pour un soulèvement se développant avec succès étaient des plus défavorables, les organisateurs du soulèvement ont vaincu de nombreuses difficultés et, au cours du mois de septembre, ont formé le bataillon de Semizovac. Ce dernier n'a toutefois pu, en raison des grandes distances entre ses unités, fonctionner comme un tout dans son secteur.

A la fin du mois de septembre et dans la première moitié d'octobre 1941, les forces insurgées dans les trois secteurs de la région de Sarajevo — en dépit de toutes les contre-mesures des occupants et des oustachas et de leurs représailles contre la population sans armes — avaient tellement augmenté que toutes les conditions nécessaires à la création de formations insurrectionnelles de combat plus importantes avaient mûri. Lors de la consultation avec le Grand Quartier Général et le commandant suprême Tito, qui eut lieu le 26 septembre 1941 à Stolice près de Krupanj (en Serbie), il fut décidé que ce soient des détachements partisans de libération nationale ayant une organisation ferme. D'après les décisions de cette consultation, on forma également des quartiers généraux nationaux pour certaines régions. C'est ainsi que fut créé, entre autres, le quartier général pour la Bosnie-Herzégovine, qui réorganisa ses unités en dix grands détachements partisans. Dans l'ancienne région de Sarajevo furent formés les détachements partisans de libération nationale portant les noms de Romanija, de Kalinovik et de Zvijezda, comptant de trois à quatre bataillons chacun.

Ces détachements encerclaient fermement Sarajevo, la ville principale de Bosnie-Herzégovine, à laquelle il ne restait qu'une issue — libre celle de la direction ouest. Certains bataillons et tous les trois détachements occupaient des positions et opéraient à la proximité immédiate de la ville, exécutant souvent des opérations et des attaques à sa périphérie même.

De cette manière, en automne 1941, une situation spécifique se présentait autour de Sarajevo, situation très compliquée et dangereuse pour les occupants et les autorités de l'Etat Indépendant Croate qui s'y trouvaient.